

УДК 378:7:005:336

Ольга Баніт

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК І ПРОФЕСІЙНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ

Актуальність професійного розвитку викладачів графічного дизайну зумовлена підвищенням ролі дизайнерської освіти в сучасному житті, зростаючою потребою у викладачах дизайнерських спеціальностей і вимогами до рівня їх професійної майстерності. Специфіка професійної діяльності викладачів дизайнерських дисциплін визначається її інтегративним характером, оскільки вона існує на стику педагогічних, художніх і технічних професій. Виконуючи соціальне замовлення суспільства на підготовку кваліфікованих дизайнерів, викладач стає сполучною ланкою між соціальним досвідом і досвідом студента, координатором засвоєння ним професійно необхідних знань, умінь і навичок. Нині вища школа потребує викладача нової формації, який володіє загальною, художньо-естетичною і професійною культурою, критичним і послідовним професійно-педагогічним мисленням, вільним від усталених стереотипів недавнього минулого, здатним до професійного розвитку.

Поняття професійного розвитку як особливо важливого змісту особистісного становлення і самореалізації є точкою перетину таких наук, як філософія, педагогіка, психологія, соціологія, акмеологія та ін. Теоретичні підвалини для розгляду професійного розвитку особистості на всіх етапах її активного життя висвітлено в дослідженнях О. Асмолова, Л. Виготського, В. Давидова, Д. Ельконіна, С. Рубінштейна та ін. У контексті загальнонаукової тенденції вивчення проблеми професійного розвитку на сьогодні сформувалися теоретичні та прикладні школи, у межах яких розробляються технології розвитку представників відповідних професійних груп: *педагогів* (Л. Антропова, Н. Волянук, І. Гончарова, Н. Гузій, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.); *практичних психологів* (І. Бондаренко, М. Пов'якель, Т. Сікорська та ін.); лікарів (В. Вербенко, Л. Лебедева та ін.); *управлінців* (Г. Гнеушева, А. Козлова, О. Чирковська та ін.) тощо.

Серед відомих сучасних концепцій професійного розвитку, характерною методологічною основою для яких послужили суб'єктивний і особистісно-діяльнісний підходи, є теорії Е. Зеєра, Є. Клімова, А. Маркової, Г. Нікіфорова, М. Пряжнікова і О. Пряжнікової, В. Рибалки та ін. Ці дослідники тривалий час намагаються сформулювати дефініції, що якомога точніше відображали б об'єктивний аспект змісту даного поняття.

Розглянемо декілька найбільш цитованих сьогодні визначень даної категорії. Так, В. Вавилов пропонує розглядати професійний розвиток як формування соціальних якостей особистості, які забезпечують задоволення потреб суспільного розвитку на основі висококваліфікованої праці та загальнолюдських цінностей [2]. Під іншим кутом зору зміст цього поняття намагається розглянути О. Єрмолаєва: не як процес, а як систему внутрішніх закономірностей розвитку особистості, що описують професійну динаміку. Характерним є те, що вона представляє професійну динаміку в різних “координатах” – не лише “по вертикалі” (індивідуальне формування професіонала), але й “по горизонталі” (соціальна і галузева структура професій) та за етапами (історичне становлення професійних типів і інститутів), тобто виводячи дане поняття за суто особистісні межі [5, с. 80]. Натомість Е. Зеер розглядає процес професійного розвитку у двох площинах – особистісній і суб’єктній, використовуючи при цьому два близькі за змістом терміни: професійне становлення особистості та професійне становлення суб’єкта діяльності, визначаючи перший із них як процес прогресивної зміни особистості під дією соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самовдосконалення та самоздійснення. Професійне ж становлення людини як суб’єкта діяльності, тобто “рух особистості в просторі та часі професійної праці”, на його думку, – це частина онтогенезу, безпосередньо пов’язана з професійною діяльністю [6]. Підняту Е. Зеером важливу тему самодетермінації як одного з чинників професіогенезу продовжує Л. Мороз. Однак у змісті професійного розвитку він вбачає не лише складний багатоплановий процес розвитку та саморозвитку особистості у професійній діяльності, але одночасно і процес становлення компетентного суб’єкта цієї діяльності [10, с. 12]. На важливу особливість професійного розвитку особистості вказує А. Маркова, яка поряд із появою у психіці людини її нових якостей професіонала й оволодінням людиною новими професійно важливими якостями ставить зміну співвідношення професійно важливих якостей, що склалися раніше [8].

Слід зазначити, що загалом у публікаціях спостерігаються різні підходи до визначення змісту поняття професійного розвитку. Деякі автори значно розширюють його, виводячи перелік описаних явищ за межі суто персоналістичного рівня. Інші, навпаки, вузький зміст поняття екстраполюють на весь обсяг категорії професійного розвитку.

У процесі аналізу взаємодії поняття професійного розвитку з категоріями психологічної науки виявляється цілий комплекс нових аспектів його змісту. Передусім, майже загальноприйнятим серед психологів є те, що професійне становлення триває впродовж усього періоду професійної діяльності людини, навіть від моменту початку формування професійних намірів і до завер-

шення активної професійної діяльності. У той час, як більшість дослідників ототожнюють поняття професіоналізації та професійного розвитку, в деяких роботах професійний розвиток розглядається лише як частка процесу професіоналізації, із якого випадає стадія пошуку і вибору професії [13, с. 249].

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що поняття “професійний розвиток особистості” є полідисциплінарною категорією, процес становлення категоріального статусу якої ще триває. Проте ключовим моментом нашого дослідження є таке розуміння професійного розвитку, яке сприяє загальному, інтелектуальному та професійному зростанню людини, розширює її ерудицію і зміцнює впевненість у собі, тобто розвиток професійної майстерності викладача у процесі діяльності.

Термін “майстерність” – загальний термін, який вживають у кількох значеннях. Так, у великому тлумачному словнику української мови це поняття тлумачиться як високе мистецтво, такий рівень діяльності, результатом якого є високі досягнення у цій сфері [5, с. 89]. У психології праці цим поняттям позначається якість особистості, набута з досвідом, як вищий рівень професійних умінь у певній галузі, досягнутий на основі гнучких навиків і творчої праці [14, с. 5].

Низка дослідників розглядають професійну майстерність як сукупність професійно значущих якостей, яка охоплює: досконале володіння навичками та вміннями, потрібними для трудових і виробничих операцій із професії, висока продуктивність і якість праці, застосування передових методів праці, сучасної техніки і технологій, виробнича самостійність, планування виробничого процесу, свідоме виконання робіт, творче ставлення до праці, культура праці, раціональні прийоми організації робочого місця й ін.

Ознайомлення з науковими джерелами засвідчує, що професійна майстерність багатогранна. Різноплановість тлумачень цього поняття зумовлює складність і багатоаспектність аналізу наявних дослідницьких підходів, урахування їх конструктивних можливостей і відповідної адаптації до предмета дослідження.

Теоретичні положення, що визначають процес розвитку професійної майстерності та їх екстраполяція на систему педагогічної діяльності викладачів графічного дизайну у вищих навчальних закладах мистецького профілю з урахуванням її особливостей та вимог суспільства дали підстави визначити такі провідні підходи, як нормативний, профорієнтаційний, психологічний, особистісно-діяльнісний, системно-структурний. Нормативний підхід, спрямований на засвоєння педагогічних норм, законів, правил, що регулюють діяльність викладача у вищому навчальному закладі мистецького профілю, передбачає створення умов, які сприяють розвитку професійно значущих якостей у процесі навчальної та професійної діяльності на нормативній основі. Відповідно до профорієнтаційного підходу розвиток професійної майстернос-

ті – це довготривалий, складний процес розвитку людини як суб'єкта праці, що передбачає обізнаність зі світом професій, вимогами до тієї чи іншої професії, пробами власних сил і можливостей в області вибраної професії, постійного підвищення кваліфікації. Психологи розглядають процес професійного особистісного зростання відповідно до стадій психічного розвитку людини як суб'єкта праці (майстер, авторитет, наставник), а професійну майстерність – як сформованість в особистості необхідних для тієї чи іншої діяльності індивідуально-психологічних якостей, що зумовлюють формування готовності та мотивації до цієї діяльності. Традиційним у вітчизняній психології є розуміння особистісного професійного зростання у процесі саморозвитку, професійній діяльності та професійних взаємодіях. Йдеться про якісні зміни особистості, набуття досвіду, вдосконалення важливих якостей на шляху психосоціального професійного становлення. У зв'язку з цим особистісно-діяльнісний підхід спрямований на суб'єкт-суб'єктні взаємостосунки викладача і студента, що дозволяє перенести акцент із того, хто навчає, на того, хто навчається, і в такий спосіб забезпечити реалізацію взаємного навчання, створення умов для інтелектуально-ціннісного розвитку як студента, так і викладача. Реалізація особистісно-діяльнісного підходу відбувається за умови використання всіх форм і методів активного навчання, сукупності педагогічних технологій, які уможливають моделювання наслідків професійної діяльності. Соціальна зумовленість, наявність складних і багаторівневих зв'язків, ієрархічна підпорядкованість компонентів освіти вимагає розгляду педагогічних явищ і процесів із позицій системності [1]. Професійний розвиток – це багатофакторний, складний динамічний процес, що займає особливе місце в системі освіти. Системно-структурний підхід спрямований на дослідження розвитку професійної майстерності як цілісного утворення – системи, яка має змістові, структурні та функціональні зв'язки, що знаходяться в постійному розвитку; дозволяє виявити інтегровані властивості та якісні характеристики її складових.

Основним напрямом розвитку професійної майстерності викладачів графічного дизайну визначено інтеграцію її педагогічної і дизайнерської складових. Структура професійної майстерності охоплює компонентну сукупність вищеназваних складових, що є цілісним механізмом розвитку особистості фахівця, спрямованим на виконання поставлених завдань і досягнення мети. У свою чергу, кожна з них може бути розглянута в якості складової частини іншої системи більш високого рівня.

Науковий аналіз структури професійного розвитку і рушійних сил, що забезпечують цілісність досліджуваної системи, а також обґрунтування впливу зовнішніх і внутрішніх факторів дозволяє більш досконало розглядати проблему професійного розвитку в системі освіти й «обґрунтовано

обирати ту сукупність загальнонаукових і конкретнонаукових теоретико-методологічних підходів, які дають змогу теоретично вивіряти шляхи емпіричного дослідження, що сприяє підвищенню ефективності підготовки педагогічних кадрів, становлення і розвитку їх професіоналізму” [4, с. 45].

У нашому дослідженні процес розвитку професійної майстерності вимагає свого розгляду з позицій діяльнісного та системного підходів, де його компоненти знаходяться в ієрархічній супідрядності та неперервному вдосконаленні за умови активної участі самого суб'єкта. При цьому важливим є визначення компонентів інших систем, що впливають як на розвиток професійної майстерності викладача, так і на функціонування вищого навчального закладу в цілому.

У першому випадку йдеться про діяльнісний, неперервний, системний характер розвитку особистісних якостей і вдосконалення умінь і навиків, активність, самостійна діяльність викладача як суб'єкта власного професійного зростання. При цьому зазначимо, що розвиток професійної майстерності має здійснюватися з урахуванням загальнофілософських (єдності теорії та практики, співвідношення загального і конкретного, необхідного і випадкового, переходу кількісних змін у якісні) та загальнодидактичних принципів (науковості, системності, неперервності, послідовності, свідомості й активності, зв'язку з життям і практикою педагогічної діяльності тощо).

До принципів розвитку професійної майстерності викладача графічного дизайну ми відносимо професійне зростання як невід'ємну складову програми комплексного розвитку вищого навчального закладу; неперервність професійного вдосконалення, яка забезпечується за допомогою взаємозв'язку всіх різновидів професійно-педагогічної діяльності на основі інтегративності та міжпредметних зв'язків, опору на мотиваційну сферу особистості за допомогою оптимізації форм і методів цілісного впливу на викладачів із різним рівнем сформованості майстерності та різною мірою готовності й мотивації до фахового вдосконалення.

Вища педагогічна освіта керується принципами цілісності й неперервності є сукупністю організованих впливів, спрямованих на розвиток професійних та особистісних якостей і здібностей викладача, удосконалення його компетентності та розвитку професійної майстерності впродовж життя.

Організація розвитку професійної майстерності викладачів графічного дизайну на основі вищезазначених принципів забезпечує його науковість, продуктивність і перспективність.

Багатовекторність педагогічної діяльності детермінує різноплановість професійної майстерності, про яку можна говорити як у широкому сенсі, так і залежно від конкретного виду діяльності викладача. Тому важливим є розуміння того спільного, що притаманне будь-якій сфері педагогічної дія-

льності, і специфіки, характерної для професійної діяльності викладача в конкретній сфері його застосування. У нашому дослідженні цією специфічною особливістю є органічне поєднання в особі викладача графічного дизайну психолого-педагогічних, художньо-дизайнерських та інформаційно-комунікаційних складових професії та усвідомлення провідного мотиву педагогічної спрямованості їхньої професійної діяльності. Професійно-педагогічна спрямованість як основа професійної майстерності викладача графічного дизайну передбачає готовність до здійснення ним психолого-педагогічної, діагностичної та профілактичної роботи, оскільки домінуюча спрямованість визначає всю психічну діяльність особистості.

Майстерність завжди розкривається в діяльності. Саме таке розуміння майстерності прийняте в педагогіці. Учені визначають майстерність як найвищий рівень педагогічної діяльності, високе мистецтво виховання і навчання, синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва й особистих якостей. Дійсно, зовні майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організованого навчально-виховного процесу, але суть її в тих якостях особистості викладача, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність.

Йдеться не про окремі знання або вміння і навіть не про сукупну готовність до окремих видів діяльності, а про властивість, що дає можливість викладачеві ефективно здійснювати цілісну професійну діяльність. Так, у системі вищої освіти України прийнята загальна спрямованість на підготовку фахівців широкого профілю. Така установка знаходить відображення і в дизайн-освіті. Підготовка фахівця широкого профілю стає гарантом того, що він органічно сприйматиме все нове і прогресивне, проявлятиме готовність до врахування вимог, які ставить сучасний рівень науки і техніки, розумітиме складні шляхи розвитку мистецтва та дизайну, відчуватиме близькі та далекі перспективи.

Дослідники теорії вищої школи зазначають, що відносна некерованість, активність і швидка змінюваність середовища, у якому проходить професійна діяльність викладачів графічного дизайну, вимагає їхньої готовності до самостійного поповнення знань, розвитку умінь і навичок, перегляду ключових категорій навчально-виховного процесу та систематичної адаптації до нових умов. Проте практика роботи вищих навчальних закладів дозволяє стверджувати, що однією з важливих освітніх проблем є проблема мотиваційного підтримання для саморозвитку та самовдосконалення.

У системі мотивів, потреб і ціннісних орієнтацій майстерність усвідомлюється викладачем як цінність, як мета, досягнення якої особисто для нього є найважливішим фактором саморуху до вершин професіоналізму. Основні умови досягнення цих вершин містяться в самому суб'єкті творчої

діяльності, зокрема в мотивах, у тому випадку, коли мотиваційна сфера усвідомлюється викладачем не лише як соціально важливе об'єктивне явище, але й як суб'єктивна, особистісна цінність [9, с. 246]. Оволодіти нею – означає отримати такий ступінь свободи, на якому викладач має можливість проектувати і досягати бажаних результатів.

Визначальною для нашого дослідження є мотивація професійного самовдосконалення та саморозвитку. Для викладача графічного дизайну це педагогічна діяльність на рівні педагогічної майстерності. Психологічною умовою розвитку професійної майстерності є усвідомлення викладачем провідного мотиву власної поведінки, діяльності, спілкування та необхідності його педагогічної спрямованості. Динаміка педагогічної спрямованості визначається перебудовою мотиваційної структури особистості викладача з предметної спрямованості на гуманізацію діяльності.

Перший напрям у вирішенні цієї проблеми, як вважає І. Зязюн, полягає в гармонізації особистості педагога. Гармонізація особистості викладача – це процес, який включає самопізнання, пошуки особистісного сенсу професійної діяльності від змісту окремих дій і вчинків до суті дизайнерсько-педагогічної діяльності. Самопізнання стає основою для самоідентифікації, яка відбувається на основі внутрішнього діалогу людини з самою собою, внаслідок якого у свідомості мотивується не лише ставлення до цінностей, але й вольові механізми, спрямовані на саморозвиток і самовдосконалення. Другий напрям – психологічне забезпечення готовності викладача до адекватного емоційного реагування в нестандартній ситуації. Третій напрям – забезпечення соціально-психологічних умов підвищення рівня педагогічної компетентності, передусім, комунікативної [7, с. 12].

Її вирішення вимагає створення в навчальному закладі таких психолого-педагогічних умов, що забезпечують розвиток відповідних якісних характеристик особистості.

Існують різні шляхи для створення умов розвитку педагогічної майстерності викладача та його професійного самовдосконалення. О. Пинзеник пропонує створення відповідного освітнього середовища як сукупності умов для безперервного навчання фахівців, систематичного оновлення їх знань і підвищення професійного рівня на основі наукового прогнозування, моніторингу і централізованого регулювання цілеспрямованим розвитком особистості [12, с. 83].

В. Орлов наголошує, що розвиток відбувається тоді, коли молодий викладач бачить напружену творчу працю своїх колег і стиль життя навчального закладу в цілому, чує критичні зауваження та прямі вимоги керівників до роботи викладачів, коли мотивація виникає як наслідок соціаль-

них якостей викладача: почуття відповідальності, професійного обов'язку й честі, здорового професійного самолюбства [11, с. 91].

З точки зору психологів (К. Альбуханова-Славська, Л. Виготський, А. Маслоу, М. Нечаєв, В. Сластьонін), мотивація має базуватися на аксіологічному підґрунті. Розвиток цінностей відбувається на базі ключових інтересів особистості, які відносяться до найбільш дієвих мотивів діяльності. Категорія цінностей значною мірою регулює поведінку людини, дозволяє використовувати певні важелі в розвитку необхідних професійних орієнтирів особистості. Отже, діагностика ціннісної сфери викладача, його пізнавальних інтересів, умотивованої психологічної готовності до професійного вдосконалення є однією з методологічних вимог до організації цього процесу.

Мотивом самовдосконалення викладача може бути бажання отримати визнання колективу, відчувати свою значущість, а також можливість бачити перспективи кар'єрного зростання. Мотивація самовдосконалення як наслідок попереднього розвитку особистості є адекватною реакцією на зовнішні впливи. Тому організація процесу розвитку професійної майстерності передбачає продуману стратегію використання чинників, які б створили базу для емоційної та інтелектуальної напруги, прагнення до вдосконалення. Психологічною умовою розвитку емоційної гнучкості є усвідомлення викладачем ролі та значення афективної сфери особистості в оптимізації діяльності, спілкування, психологічного та фізичного здоров'я як викладачів, так і студентів.

Таким чином, розроблення і реалізація спонукальних психологічних, організаційно-педагогічних і матеріальних впливів на розвиток особистісного потенціалу викладачів сприятиме розвитку їх професійної майстерності. Перспективою подальшого дослідження порушеної проблеми є готовність викладачів графічного дизайну до професійного розвитку.

1. *Барбина Е.С.* Идеи интеграции, системности и целостности в теории и практике высшей школы / *Е. С. Барбина, В. А. Семиченко*. — К. : Вища школа, 1996. — 261 с.
2. *Вавилов В. А.* Психологическая проблематика субъекта в теории профессионализма / *В. А. Вавилов., В. В. Вавилов*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <<http://www.ipras.ru/conf/vavil.htm>>. — Загол з екрану. — Мова рос.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. *В. Т. Бусел*]. — К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. — 1440 с.
4. *Гузій Н. В.* Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія / *Н. В. Гузій*. — К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. — 243 с.
5. *Ермолаєва Е. П.* Преобразующие и идентификационные аспекты профессионализма / *Е. П. Ермолаева* // Психологический журнал. — 1998. — №4. — С. 80—87.
6. *Зеер Э. Ф.* Психология профессий / *Э. Ф. Зеер*. — М. : Акад. проект, Екатеринбург : Деловая книга, 2003. — 229 с.

7. Зязюн І. А. Интеллектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / Іван Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія [за ред. І. А. Зязюна]. — К., 2000. — С. 11—57.
8. Маркова А. К. Становление и развитие профессионала в ходе обучения. Профорентация. Профессиональное образование, профессиональное обучение / А. К. Маркова. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <<http://psychological.ucoz.ua/publ/56-1-0-123>>. — Загол з екрану. — Мова рос.
9. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. — СПб. : Питер, 2008. — 352 с.
10. Мороз Л. І. Теоретичні та прикладні засади професійно-психологічного тренінгу працівників органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... доктора психол. наук : 19.00.06 "Юридична психологія" / Мороз Людмила Іванівна. — К., 2008. — 37 с.
11. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія : монографія / В. Ф. Орлов; [за заг. ред. І. А. Зязюна]. — К. : Наукова думка, 2003. — 262 с.
12. Пинзенник О. М. Розвиток професійної майстерності викладача вищого педагогічного навчального закладу : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. М. Пинзенник. — Херсон, 2010. — 269 с.
13. Психологія труда: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 031000 "Педагогика и психология" / [А. В. Карпов и др.]; под ред. проф. А. В. Карпова. — М. : Владос-Пресс, 2005. — 350 с.
14. Слостенин В. А. Профессионализм педагога: акмеологический контекст / В. А. Слостенин // Педагогическое образование и наука. — 2002. — №4. — С. 4—9.

Стаття надійшла до редакції 24.07.2012

О. Банит

Профессиональное развитие и профессиональное мастерство преподавателя графического дизайна

В статье рассматриваются особенности профессионального развития и профессионального мастерства преподавателей графического дизайна.

Ключевые слова: профессиональное развитие, профессиональное мастерство, преподаватель графического дизайна.

О. Banit

Professional Development and Professional Skills of Graphic Design Teacher

The article deals with the peculiarities of professional development and professional skills of graphic design teachers.

Key words: professional development, professional skills, graphic design teacher.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України Н. Г. Ничкало